

**MINISTERUL EDUCAȚIEI NAȚIONALE
UNIVERSITATEA „1 DECEMBRIE 1918” DIN ALBA IULIA
FACULTATEA DE ISTORIE ȘI FILOLOGIE
ȘCOALA DOCTORALĂ DE FILOLOGIE**

REZUMATUL TEZEI DE DOCTORAT

**TRAUMA, WAR AND NEW PHYSICS EPISTEMOLOGY. AN
INTERDISCIPLINARY APPROACH (Jorge Luis Borges, Kurt Vonnegut,
Martin Amis, Peter Ackroyd, D.R. Popescu, Mihail Grănescu)**

**TRAUMĂ, RĂZBOI ȘI EPISTEMOLOGIA NOII FIZICI. O ABORDARE
INTERDISCIPLINARĂ (Jorge Luis Borges, Kurt Vonnegut, Martin
Amis, Peter Ackroyd, D.R. Popescu, Mihail Grănescu)**

Conducător de doctorat:

Prof. univ. dr. habil. MARIA-ANA TUPAN

Student-doctorand:

CORINA-MARIA DAVID

**ALBA IULIA
2019**

CUPRINS

Lista ilustrațiilor.....	5
Argument și scurtă prezentare a lucrării.....	6
Introducere: ce înseamnă noua fizică și ce impact a avut asupra literaturii.....	9
Noua fizică versus vechea fizică.....	11
Abordarea interdisciplinară și noul istorism.....	29
1. Capitolul întâi: Multiversul noii fizici și traiectorii epice paralele: Jorge Luis Borges, Kurt Vonnegut, D. R. Popescu.....	32
1.1. Jorge Luis Borges.....	32
1.1.1. Intuiție cuantică.....	35
1.1.2. Tema eroului.....	42
1.1.3. O lume într-o lume într-o lume.....	45
1.1.4. Alef-ul – Totul.....	51
1.2. Kurt Vonnegut.....	57
1.2.1. Traumele lui Vonnegut: acasă și peste hotare.....	64
1.2.2. Știința lui Vonnegut.....	81
1.2.3. Multiversul lui Vonnegut.....	86
1.2.4. Umorul lui Vonnegut.....	90
1.3. D. R. Popescu.....	101
1.3.1. Tema eroului.....	105
1.3.2. O Cioromârda cuantică.....	108
2. Capitolul doi: Matricea cuantică de stări și construirea de lumi (Peter Ackroyd și Mihail Grănescu).....	115
2.1. <i>The Plato Papers</i>	115
2.1.1. Teoria formelor a lui Platon și construirea de lumi.....	120
2.1.2. Platon, Londonezul și trauma.....	133
2.2. Science-Fiction-ul românesc.....	136

2.3. Grămescu și multiversul românesc.....	141
2.3.1. Tipuri de multivers.....	144
2.3.2. Labirintul.....	153
2.3.3. Spațiul.....	155
3. Capitolul trei: Cronologie inversată: Martin Amis – <i>Time’s Arrow</i>	159
3.1. Amis și trauma personală.....	161
3.2. Criminali și trauma prin empatie.....	164
Concluzii.....	185
Bibliografie.....	190

Lista ilustrațiilor

Figure 1. “How to Bake a Universe with Brian Cox” preluată de pe <https://www.harpercollins.com.au/blog/2017/12/02/how-to-bake-a-universe-with-brian-cox/>

Figure 2. Vonnegut’s Letter - preluată de pe <http://www.lettersofnote.com/2009/11/slaughterhouse-five.html>

Figure 3. *ibidem*.

Figure 4. *ibidem*.

Figure 5. Page Photo – VONNEGUT, Kurt. (2000). *Breakfast of Champions*. London: Vintage.

Figure 6. *ibidem*.

Figure 7. *ibidem*.

Figure 8. *ibidem*.

Cuvinte cheie: traumă, război, noua fizică, interdisciplinaritate, lumea cuantică, multivers, multe-lumi, universuri paralele, entropie, superpoziție cuantică, escapism, Noul Istorism.

Titlul prezentei teze de doctorat este „Traumă, război și epistemologia noii fizici. O abordare interdisciplinară (Jorge Luis Borges, Kurt Vonnegut, Martin Amis, Peter Ackroyd, D.R. Popescu, Mihail Grămescu)”. Obiectivul principal al acestei teze este acela de a demonstra că autorii menționați au recurs la inserarea în operele lor a unor teme și noțiuni ce se regăsesc în noua fizică astfel încât să poată face față unor traume (nu ne rezumăm doar la traumele războiului, întrucât le includem și pe cele personale), precum și că interpretarea multe-lumi din mecanica cuantică a deschis o poartă înspre universuri în care evenimentele generatoare de traumă nu au existat. Sau, dimpotrivă, aceste multe-lumi au deschis ușa unui univers terifiant în care evenimente greu de închipuit s-au întâmplat, iar dacă scriitorii și-au imaginat astfel de scenarii apocaliptice au făcut-o pentru a păstra lumea aceasta în siguranță, în limitele rațiunii, și a ne avertiza în legătură cu ce s-ar putea întâmpla dacă...

Pornind să reconstruiască trecutul prin explorări ale schimbului de energie semantică între discursurile unei epoci, noii istoriști de la Foucault la Greenblatt și poetica culturală ce a urmat poate fi văzută ca un dublu efect al anilor '80 când Michael Lamport Commons și Francis Asbury Richards de la Harvard Medical School Department of Education au subsumat dezbaterile studiilor interdisciplinare sub conceptul umbrelă de gândire integrativă, postformală (Commons & Richards 1984). Deși am recurs la conceptele și vocabularul poeziei culturale și la interdisciplinaritate drept temelii ale cadrului nostru de abordare pe care l-am aplicat doar unui număr restrâns de scriitori din rândul celor care au folosit noua fizică drept model pentru universurile lor ficționale, am ajuns treptat la concluzia că cele două conflagrații ale secolului trecut au avut o influență considerabilă asupra alegerii de către aceștia a unor soluții de escapism, motiv pentru care am extins cadrul nostru teoretic astfel încât să includă sugestiile criticii etice precum și studiile traumei. O perspectivă strict epistemologică ar fi îngăduit țelul acestor opere literare remarcabile și le-ar fi privat de tainele sufletelor acestora.

Teza de față e structurată în trei capitole precedate de un argument, o scurtă prezentare a lucrării și de o introducere în care detaliem conceptul de noua fizică.

În partea introductivă aducem în prim-plan câțiva oameni de știință alături de descoperirile acestora. De asemenea, luăm în considerare și contextele istorice și politice întrucât, fără a fi raportate la acestea, descoperirile științifice nu pot fi înțelese pe deplin, respectiv riscăm să trecem cu vederea

impactul major pe care l-au avut. Prezentăm, de asemenea, conceptele cheie pe care este construită teza de față: entropie, superpoziție cuantică, pisica lui Schrödinger, principiul incertitudinii formulat de Heisenberg, lumile multiple ale mecanicii cuantice. Tot aici explicăm importanța abordării interdisciplinare și a noului istorism.

Faptul că problema interdisciplinarității nu este una nouă e demonstrată de eseul “Science and Literature” (trad. „Știință și literatură”) al lui John Burroughs (1837-1921) în care acesta descrie două abordări opuse: abordarea științifică și cea literară, dar în același timp își exprimă preferința și admirația pentru artiștii, respectiv oamenii de știință care pot combina cele două abordări:

The literary treatment of scientific matter is naturally of much more interest to the general reader than to the man of science. By literary treatment I do not mean taking liberties with facts, but treating them so as to give the reader a lively and imaginative realization of them – a sense of their esthetic and intellectual values. The creative mind can quicken a dead fact and make it mean something in the emotional sphere. When we humanize things, we are beyond the sphere of science and in the sphere of literature. We may still be dealing with truths, but not with facts.” (Burroughs 1914: 417-18).¹

În felul acesta, literatura și știința nu mai sunt două entități opuse, ci devin fluide, permițând informației acces nerestricționat în ambele direcții.

Primul capitol al lucrării își propune să analizeze operele unor autori care la prima vedere ar avea foarte puțin în comun: un autor argentinian, unul american și unul român: Jorge Luis Borges, Kurt Vonnegut și D. R. Popescu. Cu toate acestea, atunci când autorii sunt priviți în maniera unei picturi impresioniste, opera acestora capătă sens, fiind una ce militează împotriva războiului, violenței, in justiției și lipsei de valori. Toți autorii se opun cultului eroului ce se dovedește a fi la fel de lipsit de noimă întocmai ca și războaiele sau ideea pură de război. Însă, mult mai important, toți autorii includ intuitiv în operele lor concepte ce țin de fizica cuantică, fie anticipând în felul acesta teorii apărute ulterior (Borges și interpretarea multiple-lumi propusă de Everett), fie folosindu-se de teoriile și experimentele deja existente (cum e cazul lui D. R. Popescu și a pisicii lui Schrödinger).

În *The Garden of Forking Paths (Grădina potecilor ce se bifurcă)*, Borges își imaginează universuri paralele întrucât acestea constituie o alternativă pacifistă la un univers dominat de războaie: “In all fictional works, each time a man is confronted with several alternatives, he chooses

¹ (trad.) E evident că abordarea literară a unui subiect științific e mult mai pe placul cititorului de rând, decât cea științifică. Prin abordare literară nu mă refer la faptul că acuratețea științifică își pierde din exigențe, ci la o abordare ce oferă cititorului o imagine plină de viață a ceea ce presupune acel subiect științific – una ce le prezintă valoare estetică și intelectuală. Mîntea creatoare poate însufleși un subiect opac și îi poate conferi acestuia valoare în sfera emoțională. Atunci când umanizăm lucrurile, părăsim tărâmul științei și pășim în cel al literaturii. Avem în continuare de-a face cu adevăruri, formulate însă estetic, nu ca pură informație.

one and eliminates the others; in the fiction of the almost inextricable Ts'ui Pên, all possible outcomes occur..." (*Labyrinths*: 51).² Un astfel de rezultat ar fi absența războaielor, un univers în care Albert și Yu Tsun ar fi prieteni, un univers în care Yu Tsun n-ar fi spion...

Deși în *Grădina potecilor ce se bifurcă* Borges doar face aluzie la filosofia sa potrivit căreia un erou nu e neapărat un individ capabil de sacrificiul suprem, ci unul care își acceptă propria-i slăbiciune, aceasta e bine conturată în povestirea *The Other Death* (trad. *Cealaltă moarte*). Borges nu vede nimic romantic în a încuraja pe cineva cu idealuri false: "Futilely I told myself, over and over, that a man pursued by an act of cowardice is more complex and more interesting than a man who is merely brave." (*The Aleph and Other Stories*: 56).³

De altfel, Borges și-a făcut cunoscută dezaprobarea față de război și violență ori de câte ori a avut ocazia. Mărturisea: „Nu cred în violență. Nu cred în război. Cred că totul este o greșeală. Cred în înțelegere. Nu cred în țări.” (Barnstone 1999: 89).

Indiferent de epocă și țară, războaiele au fost și vor continua să fie lipsite de sens. Ca o culme a ironiei, în povestirea *The Other Death* (trad. *Cealaltă moarte*), un nou univers este creat prin alterarea percepțiilor, nu pentru a scăpa de război, ci pentru a-l trăi în toată complexitatea sa. Anularea războiului nu ar avea niciun impact; prin retrăirea acestuia ne este reamintită puterea sa de a dezumaniza.

Presupunerea noastră conform căreia Borges nu creează universuri paralele în mod gratuit, adică fără un scop precis, e validată și de povestirea *Tlön, Uqbar, Orbis Tertius* în care o lume nouă este plămădită pentru a contrabalansa o lume vrăjită de nazism și anti-semitism. Cu toate acestea, spre deosebire de *Grădina potecilor ce se bifurcă* în care existența universurilor paralele oferă o soluție alternativă ce implică siguranță, universul Tlön nu pare a fi un loc de refugiu. Poate părea fascinant la început, însă se dovedește a fi o versiune de coșmar a realității. Tlön este opera unui grup secret de intelectuali, este o realitate alternativă ce coexistă cu cea cunoscută de noi. Îi lipsesc delimitările spațiale întrucât există doar ca proces mental. Pretinde a fi o lume superiorioară și autoritară; aproape că face aluzii la universul arian imaginat de naziști.

Următorul autor analizat în primul capitol este **Kurt Vonnegut**, etichetat uneori drept autor de literatură science-fiction. Intenția noastră este de a combate această etichetare sugerând că folosirea tropilor asociați de regulă cu literatura science-fiction urmărește un scop precis: revenirea din traumă, și acceptarea și acomodarea cu o nouă realitate (una diferită deoarece individul nu mai poate fi același cu cel care a fost înainte de experiența războiului).

2 (trad.) În toate operele de ficțiune, de fiecare dată când un individ se confruntă cu câteva variante alternative, el alege una și le elimină pe celelalte; în ficțiunea aproape inseparabilă a lui Ts'ui Pên, toate variantele posibile de rezultat se materializează.

3 (trad.) Mi-am spus în nenumărate rânduri, însă degeaba, că un om consumat de un act de lașitate e cu mult mai complex și interesant decât cineva care e pur și simplu curajos.

În *A Man Without a Country*, (*Un om fără de țară*), chiar Vonnegut își ia angajamentul de a-și retragele numele din secțiunea science-fiction – gen literar nu prea bine cotate la momentul respectiv.

I became a so-called science-fiction writer when someone declared that I was a science-fiction writer. I did not want to be classified as one, so I wondered in what way I'd offended that I would not get credit for being a serious writer. I decided that it was because I wrote about technology and most fine American writers know nothing about technology. (...) I think that novels that leave out technology misrepresent life as badly as Victorians misrepresented life by leaving out sex. (A Man Without a Country: 19-20).⁴

Romanul *Slaughterhouse-Five* (*Abatorul cinci*) a fost publicat în 1969, la 24 de ani după încheierea celui de-al doilea război mondial. Vonnegut a avut nevoie de acest hiatus pentru a aduna îndeajuns de mult curaj încât să poată scrie romanul ce-i încununează cariera literară. Mărturisește: “In 1968, the year I wrote *Slaughterhouse-Five*, I finally became grown up enough to write about the bombing of Dresden. (...) Of course, another reason not to talk about war is that it's unspeakable.” (Vonnegut web: 20, 21).⁵

Așa cum am văzut în capitolul precedent despre Borges, războiul nu implică nimic romantic sau spectaculos. Am analizat povestirea *The Other Death* (*Cealaltă moarte*) și ne-am oprit asupra a două rânduri ce ar putea sintetiza la fel de bine și filosofia anti-război a lui Vonnegut: “Poor little mestizo bastard, he'd spent his whole life dipping sheep, and all of a sudden he'd gotten himself swept up in that call to defend the nation.” (*The Aleph and Other Stories*: 56).⁶

Trebuie, însă, să precizăm că trauma lui Vonnegut nu își are cauza doar în participarea la război. Viața acestuia are un parcurs traumatic date fiind rădăcinile germane ale familiei, sinuciderea mamei sale chiar de Ziua Mamei, moartea surorii și a cumnatului său, precum și adopția nepoților. Dar chiar și trauma de război a lui Vonnegut este una atipică și prin urmare ceva mai complicată. Pe de o parte aparține experienței celui de-al doilea război mondial, așadar implică negarea lucrurilor ce nu pot fi rostite (în mod paradoxal Vonnegut a respectat această regulă - nu pentru că a vrut ci pentru că într-adevăr nu a putut relata ce s-a întâmplat). Pe de cealaltă parte, chiar

4 (trad.) Am devenit un așa-zis scriitor de science-fiction când cineva a declarat că sunt un scriitor de science-fiction. Nu mi-am dorit să fiu clasificat drept unul, așa încât am început să mă întreb ce ofensă am adus și ce anume nu mi-a permis să fiu catalogat drept un scriitor cu greutate, Mi-am dat seama că a fost deoarece am scris despre tehnologie și cei mai mulți scriitori de vază americani nu știu nimic despre tehnologie. (...) Cred că romanele care nu includ tehnologia prezintă viața la fel de eronat ca și victorienii ce nu includeau sexul.

5 (trad.) În 1968, anul în care am scris *Slaughterhouse-Five*, am devenit într-un final suficient de matur ca să pot scrie despre bombardarea Dresdei. (...) Bineînțeles, un alt motiv pentru care nu se vorbește despre război este pentru că nu se poate vorbi despre așa ceva.

6 (trad.) Bietul venetic și-a trăit toată viața văzând de oi și s-a trezit dintr-o dată că e chemat să-și apere națiunea.

dacă Vonnegut nu a fost un autor de fapte reprobabile, a fost afectat de trauma răufăcătorului întrucât acesta aparține și se identifică cu grupul criminalilor (americani au bombardat Dresda și au omorât mii de civili). Ba mai mult, criminalii nu sunt conștienți de propriul statut, iar faptele lor își găsesc justificare întru-totul deoarece aceștia luptă împotriva ideologiei naziste sinonime cu naționalitatea germană.

În *Slaughterhouse-Five (Abatorul cinci)*, Vonnegut recurge la călătoria în timp deoarece conștientizează că trebuie să rămână lucid. Martin Amis, al cărui roman, *Time's Arrow (Săgeata timpului)*, va fi analizat în ultimul capitol al acestei teze folosește aceeași strategie a călătoriei în timp. Diferența dintre cei doi constă în aceea că Amis își imaginează călătoria în timp pentru a anihila realitatea Holocaustului, în vreme ce Vonnegut folosește anomaliile temporale (salturi temporale în trecut și viitor fără niciun avertisment în prealabil) pe post de mecanism de adaptare. Vonnegut a trecut printr-un război, Amis nu, însă ambii scriitori au ales călătoria în timp în locul universurilor paralele deoarece nu pot ignora universul în care cel de-al doilea război mondial a avut loc. Vonnegut a preferat să trateze acest subiect într-o manieră amuzantă (Billy arată ca un flamingo, iar atunci când doi soldați sunt împușcați zăpada capătă culoarea șerbetului de zmeură); Amis a preferat să folosească un vocabular șocant - chiar și atunci când recurge la umor (*The Zone of Interest – Zona de interes*), proza sa își păstrează nota de duritate.

Am ales, de asemenea, ca într-unul din subcapitole să explorăm relația lui Vonnegut cu știința în vederea unei mai bune înțelegeri a filosofiei sale de viață, dar și a altor două romane asupra cărora ne oprim în teză: *Cat's Cradle (Leagănul pisicii)* și *Player Piano (Pianul mecanic)*. Vonnegut nu a fost neapărat un adept al științei deoarece, în viziunea sa, știința e responsabilă de cele mai mari acte de distrugere. După Marea Criză populația trăia sub certitudinea că salvarea va veni de la oamenii de știință și matematicieni. Aflăm din documentarul lui Adam Curtis – *Pandora's Box (trad. Cutia Pandorei)*, episodul 6 – *A is for Atom (trad. A de la Atom)* că oamenii de știință sunt oameni ce poartă tunică de superoameni și se scaldă în lumina a o mie de astre. Puterea științei nu mai avea opreliști, iar entuziasmul era contagios. Odată cu puterea nucleară, lumile science-fiction au devenit realitate. Iar în lumea reală, puterea nucleară a devenit profitabilă și a constituit bazele unui nou tip de afaceri. Cunoscând acest context, e lesne de înțeles ce a stat la baza romanelor *Player Piano* și *Cat's Cradle*. Numai că odată ce entuziasmul atomic se domolește, se instalează treptat conștientizarea puterii necontrolate și a ceea ce s-ar putea întâmpla – așa se justifică fricile lui Vonnegut și Amis.

Vonnegut are toate motivele să nu aibă încredere în știință – nu pentru că îi erau cunoscute dedesubturile companiei General Electric, ci pentru că știința și progresul nuclear au inaugurat un nou tip de distrugere. Mărturisește într-un documentar BBC: “I was born in 1922 and then I had a father and a brother who believed strongly in technology. (...) I was a great believer in truth –

scientific truth – and then, as I once wrote, the truth was dropped on Hiroshima so I was hideously disillusioned.” (“Kurt Vonnegut – So It Goes” 2014: *Youtube*).⁷

Tema multiversului e mai apoi analizată în romanul *Mother Night (Mama noapte)*; încercăm, de asemenea, să demonstrăm în ce măsură povestea spionului e similară celei din *Grădina potecilor ce se bifurcă* a lui Borges, întrucât însăși condiția de spion presupune o existență dublă și universuri paralele. Howard Campbell Jr. (protagonistul romanului *Moher Night*) există în superpoziție cuantică, este deopotrivă spion, trădător, nazist, anti-nazist, fascist. Poate fi orice din acestea și este toate acestea.

Cercetarea de față se oprește și asupra umorului lui Vonnegut cu precizarea că acesta este unul fabricat și auto-impus ca răspuns la traumă. Fiind pus în fața unor situații limită, extreme, râsul oferă un refugiu. Cu toate că nu se regăsesc în *Slaughterhouse-Five*, vom include în analiza noastră și caricaturile lui Vonnegut, justificarea fiind aceea că înțelegerea autorului și a operei acestuia nu se poate face doar pe baza unui roman – caricaturile se regăsesc în aproape toate celelalte scrieri.

Considerăm că, dintr-un anumit punct de vedere, aceste caricaturi nu îl avantajează neapărat pe autor deoarece pot sugera o lectură și scriitură superficială. În realitate, importanța lor este una semnificativă, acestea repetând și consolidând ideile lui Vonnegut. Se prea poate ca includerea caricaturilor în romane să se fi datorat influenței celui mai bun prieten al său – Saul Steinberg, ilustratorul evreu născut în România.

Următorul subcapitol al tezei propune o analiză a romanului lui D. R. Popescu ce se axează pe aceeași temă a războaielor lipsite de sens și a eroilor care nu sunt altceva decât oameni obișnuiți – terminologia de erou fiind una impusă.

Romanul *Întoarcerea tatălui risipitor* a fost publicat în anul 2008 și necesită o lectură în profunzime. Descrierile detaliate, firul narativ încâlcit, personajele construite după modelul celor lui Swift, actorii care interpretează personajele, toate acestea îl fac pe cititor să înțeleagă că scrierea unei astfel de cărți a necesitat timp și perseverență. Cu toate că e amuzant, romanul ascunde o adevărată tragedie printre rânduri: tragedia non-valorii promovate, denigratorii ce-și doresc ca lumea închipuită de ei să fie cea reală, oameni deznădăcinați, familii destrămate, indivizi care suferă și de care nu le pasă nimănui cu adevărat.

Trebuie, însă, să ne întrebăm în ce măsură romanul lui D. R. Popescu corespunde tematicii lucrării noastre. Respectiv, ce obiectiv urmărim dat fiind faptul că romanul nu trimite direct la fizica cuantică și nici nu avem un autor catalogat (pe bună dreptate sau nu) drept autor de literatură science-fiction. Ei bine, romanul ilustrează din plin tema noastră datorită puternicului mesaj anti-război afirmat încă din primele pagini. Ba mai mult, există o referire cuantică bine conturată ce se

⁷ M-am născut în 1922 și am avut un tată și un frate care credeau cu totul în tehnologie (...) Am crezut foarte mult în adevăr – adevărul științific – și apoi, așa cum am scris cândva, adevărului I s-a dat drumul deasupra Hiroshimei și am fost decepționat teribil.

datorează personajului Paraschiv care este și viu și mort în același timp, corespunzând în acest fel principiului superpoziției cuantice. Propozițiile sunt afirmative, însă afirmația este imediat respinsă de parcă naratorul ar spune două versiuni contradictorii ale aceleiași povestiri, ca și când personajele ar trăi în universuri paralele iscate din bifurcare. Această structurare narativă dublă urmărește un scop moral – acela de a arăta că lumea însăși e alcătuită din straturi, că unele straturi sunt vizibile, altele nu, și că interogarea și analizarea a tot ce ne înconjoară este crucială de vreme ce nu putem fi complet siguri de absolut nimic. Același lucru se aplică și valorilor supreme, deoarece linia ce separă eroul de mercenar își pierde din contur. Dedesubtul lumii promovate drept model de urmat se ascunde o alta în care predomină defectele.

Abatorul cinci (Slaughterhouse-Five) al lui Vonnegut jonglează cu ideea potrivit căreia a scrie un roman anti-război (și prin extensie putem spune orice mesaj anti-război) e la fel de inutilă ca și ideea scrierii unei cărți anti-ghețari. Au avut loc războaie și vor continua să aibă loc; aceasta este concluzia la care a ajuns și Popescu: „...în timp ce ploaia, timidă, nevenindu-i să creadă ce vede, se apleca și ea peste războiul de o noapte, de o mie și una de nopți, de treizeci de ani, de o sută de ani, de două mii de ani, de ani fără număr...”. (Popescu 2008: 12). De asemenea, nu putem ignora întreaga epopee erou – anti-erou pe care este construit romanul. Popescu este extrem de iscusit în arta detalierii, deopotrivă întinzând firul narativ până în punctul limită, fără însă a uita de esențial, și anume de dezbateră noțiunii de erou bazată pe ideea că toți cei comemorați sunt morți, ceea ce face ca statutul lor să nu mai prea conteze. Trimiterile la fizica cuantică se găsesc din abundență în romanul lui D. R. Popescu – superpoziția cuantică, universurile paralele, principiul incertitudinii al lui Heisenberg adaptat la viața într-un sat: „Doamne, e groaznic să te trezești din somn și să bagi de seamă că tot ce ai visat se întâmplă sub ochii tăi!... Să n-ai cum opri visul, să nu poți face nimic-nimic?! Ca și cum ai ieși din mersul zilei și-ai intra într-o altă zi, care e a cui?...” (Popescu 2008: 39).

Existența unui univers paralel îi permite lui Paraschiv să fie viu și în siguranță, departe de iraționalitatea războiului. Se prea poate ca Filofteia Năsturel să nu fi auzit vreodată de pisica lui Schrödinger și de fizica cuantică, însă cumva reușește să vizualizeze ceea ce alții abia își imaginează – superpoziția cuantică, faptul că particulele nu numai că pot, ci chiar există simultan în stări ce se suprapun. Îi spune prefectului: „Vedeți, el este și în coșciug... și pășește și printre noi! (...) Aici e vorba de o realitate – cuprinsă în copârșeu! - și de o altă realitate... fantastică...” (Popescu 2008: 191-192).

Pe lângă universurile paralele propuse, D. R. Popescu reușește să creeze o stare de confuzie adițională plămădind un univers paralel, o nouă lume palpabilă cu ajutorul actorilor ce pun în scenă întreaga înmormântare cu scop documentar: „- Dumneata ești chiar doctorul Sebastian, de la morgă, sau ești de-al nostru, actorache?... - Are vreo importanță?”

Popescu recurge la universuri paralele pentru că acestea îi oferă speranța unui univers, a unei lumi și a unei Cioromârda în care non-valoarea rămâne non-valoare, fie că e una matematică sau umană, și e tratată corespunzător. Pentru moment realitatea și universul în care locuiește nu acordă prea mare importanță principiilor și valorilor morale. În matematică, valoarea locului se referă la poziția ocupată de o cifră în rândul unităților de ordin superior – al zecilor, sutelor, miilor - (în 2019, de exemplu, 2 se află în poziția miilor și valoarea sa este de două mii, în vreme ce 0 se află în poziția sutelor, dar valoarea sa este 0). Problema Cioromârdei este că matematica funcționează aici după alte formule – valoarea 0 nu există, judecata morală e suspendată.

Al doilea capitol este dedicat analizei romanului lui Ackroyd – *The Plato Papers* (trad. *Documentele lui Platon*) și colecției lui Grămescu de povestiri speculative – *Aporisticon*. În romanul lui Ackroyd se face în mod constant trimitere la Platon, autorul teoriei formelor exemplificată în binecunoscuta alegorie a peșterii. Aceasta ar putea fi foarte bine considerată drept prima încercare de a formula o nouă teorie ce avea să fie definită secole mai târziu – multiversul, existența simultană a unor realități diferite. În plus, alegoria peșterii anunță principiul incertitudinii lui Heisenberg ce postulează că proprietățile fizice observabile sunt supuse unor schimbări care nu pot fi anticipate ceea ce înseamnă că valorile lor nu pot fi măsurate cu precizie. Aceasta se datorează nu faptului că instrumentele folosite nu pot efectua măsurători precise, ci însăși stării de incertitudine inerente naturii. Platon din romanul lui Ackroyd nu este întru totul convins de realitatea din jurul său și este conștient că perspectiva sa este una limitată. Aflăm și despre o călătorie, o descindere pe care acesta o face în Mouldwarp, lumea inferioară a strămoșilor, lume ce coexistă cumva cu a sa: “I will debate with you on the merits of two realities existing simultaneously, and together we may decide that all versions and visions of the world may coexist eternally.” (Ackroyd 2000: 100-101).⁸ Trimiterile la teoria multiversului sunt atât de evidente încât chiar nu le putem ignora.

Analiza peșterii propusă de noi merge pe filiera interpretărilor noii fizici. Peștera ar putea corespunde unei găuri negre mai mici ce conține o singularitate. Cercetările recente tind să contrazică presupunerea inițială potrivit căreia ireversibilitatea ar fi caracteristica principală a găurilor negre. Platon se întoarce din călătorie, ori aceasta înseamnă că peștera este o gaură neagră ce deschide o poartă înspre un univers nou. Lucrul acesta este posibil datorită teoriei gravitației cuantice cu bucle - LQG pe scurt. Aceasta a fost propusă relativ recent, în 2006, și încearcă să soluționeze unele neajunsuri ale teoriei Big Bang și ale teoriei generale a relativității care nu poate explica ce s-a petrecut înainte de singularitate, de Big Bang. Un alt neajuns ar fi așa numitul paradox al pierderii de informație într-o gaură neagră și reducerea la singularitate. Potrivit teoriei gravitației cuantice cu bucle, universul nu s-a ivit din nimic drept rezultat al Big Bang-ului. Înainte

⁸ (Trad.) Voi dezbate împreună cu voi meritele a două realități ce există simultan și vom putea decide că toate versiunile și viziunile lumii ar putea coexista etern.

de Big Bang trebuie să fi existat un alt univers redus la dimensiunea unui punct ce a explodat în Big Bang și apoi s-a redus din nou generând un proces repetitiv sau o buclă.

În primul capitol, noile universuri create aveau menirea de a alina traumele de război. Aici, în operele lui Ackroyd și Grămescu avem de-a face cu războaie de idei și traume la fel de puternice. Platon este un individ independent – el nu poate funcționa ca parte a unui sistem ce absoarbe toate individualitățile în numele uniformității: “Conscience is knowledge with others. Here we are all one city. We are the limbs of the city. We are a common body. How can you wish to part yourself from us?” (Ackroyd 2000: 117).⁹ Londonezul Platon se opune perfecțiunii imaginate de grecul Platon atunci când și-a închipuit orașul ideal cu principii de guvernare corecte. În *Republica*, Platon trasează regulile după care trebuie să fie condus un oraș perfect – Kallipolis – cârmuit și păzit de filosofi (deoarece ei sunt cei care cunosc Formele). Nu există urmă de îndoială că Londra anului 3700 este construită după modelul orașului ideal din *Republica*. Știm că Paznicii au responsabilitatea de a-i sechestra pe locuitorii Londrei în granițele propriului rol social și că tot ei îl condamnă pe Platon pentru crima de a fi rostit că nu putem fi siguri de nimic. Aceasta este trauma lui Platon – dorința lui de a evada dintr-un oraș ce reprimă orice semn de individualitate și originalitate. Faptul că în final Platon este achitat pe motiv că ar fi căzut pradă unui soi de febră sau halucinații nu îi aduce alinare lui Platon, acesta preferând exilul. Nimic nu poate fi mai înjositor decât conștientizarea de a fi privit drept un individ cu tulburări psihice. Dacă Platon dorește să fie acceptat în continuare în oraș, atunci trebuie să jure supunere Paznicilor – gândurile lui nu pot fi altele decât cele ce respectă criteriile stabilite de conducători. Cu alte cuvinte, trebuie să plece capul în fața cenzurii – sindromul de neconfundat al totalitarismului.

Tema orașului construit și păzit de indivizi care se consideră ca aparținând unei caste superioare se regăsește și în opera scriitorului român Mihail Grămescu – în special în povestirea *Farmacopiedie pentru inițiați (Calambur)*... Întocmai ca și în romanul lui Ackroyd în care Paznicii fac legea, Arhitecții lui Grămescu conduc lumea. Aceștia sunt constructorii unui Burg, un spațiu menit să păstreze iluzia perfecțiunii și a unei singure realități și istorii posibile: „Arhitecții se cred în sinea lor superiori tuturor celorlați oameni. Arhitecții sunt cei care construiesc Istoria și Realitatea înconjurătoare. Din punctul lor de vedere, lumea se împarte în Arhitecți și actori manipulați, și nici o altă categorie nu își mai are rostul.” (Grămescu 2015: 141).¹⁰ Platon al lui Ackroyd nu are voie să ridice vâlul de iluzie de pe ochii concetățenilor. Aceștia sunt conștienți doar de o singură realitate și o singură istorie; orice tentativă de a înlătura iluzia este aspru pedepsită.

9 (Trad). Conștiința înseamnă cunoaștere cu ceilalți. Aici formăm cu toții un oraș. Suntem unul și același trup. Cum să-ți dorești să te separi de noi?

10 (Trans.) The Architects believe themselves to be superior to all the rest of the people. The Architects are those who build History and the surrounding Reality. As far as they are concerned, the world is divided into Architects and manipulated actors, and no other category is needed.

Cea mai mare spaimă a Arhitecților lui Grănescu este că ar putea fi deconspirați sau că ei înșiși ar conștientiza autoiluzionarea: „și spaima lor cea mai mare este tocmai că dacă ar exista cineva care să gândească altfel decât ei, ar exista primejdia de a avea dreptate, și de a-i convinge și pe ei de ceea ce nu vor cu niciun preț să fie convinși, căci zdruncinarea convingerilor lor li se pare cea mai mare erezie...” (Grănescu 2015: 139).¹¹

Complexitatea colecției *Aporisticon* amintește de genialitatea și non-conformismul lui Borges; Grănescu, întocmai ca și scriitorul argentinian și-a putut închipui lumea minuțioasă a găurilor negre sau lumea instabilă și greu de înțeles a fizicii cuantice. Presupunem cu o anumită doză de certitudine că datorită cenzurii vremii și a unei selecții bibliografice impuse cititorilor, Grănescu nu a fost cel dintâi să afle despre descoperirile recente din lumea instabilă a particulelor. Însă chiar și așa temelia unor povestiri semnate de acesta a fost construită cu cărămizi cuantice, în timp ce alte povestiri experimentează cu idei din aceeași sferă. Sau, am putea spune și noi că povestirile sunt și cuantice și non-cuantice în funcție de persoana observatoare. Dăm un exemplu pentru acest din urmă caz – povestirea *Visul perfecțiunii*: „Era în 1980. Aveam o familie. Îmi iubeam soția. Îmi scoteam copilul la plimbare. Etc. O banală viață de familie, ca oricare alta. Cenușă a tuturor existențelor. Potențiale și reale. (Am folosit particula „și” nu „sau”, vă rog să țineți cont de asta).” (Grănescu 2015: 396).¹² Avertismentul din paranteză îl înștiințează pe cititor/observator despre natura cuantică a povestirii, mai exact despre scenariul în care două stări diferite sunt posibile concomitent ca și în cazul experimentului mental cunoscut sub numele de pisica lui Schrödinger.

Tema multiversului se regăsește în povestirile lui Grănescu, însă vom selecta doar câteva pe care le considerăm relevante pentru analiza noastră. De asemenea, vom diferenția între multiversul științific creat cu efortul științei (fie că e matematică sau fizică) și multiversul lingvistic creat de limbaj prin rostire.

Întocmai ca și Platon, fie că vorbim de filosof sau de personajul lui Ackroyd, și traseul ascendent al lui Grănescu este curmat de cercul limitat al existenței sale. Este perfect conștient că potențialul său intelectual trebuie să fie ajustat astfel încât să corespundă criteriilor politice ale timpului. Putem presupune în felul acesta că angoasa resimțită de unele personaje ca urmare a conștientizării propriului potențial este de fapt angoasa autorului. Poate că noțiunea de traumă este mult prea puternică pentru a putea fi folosită în cazul autorului român, însă povestirile sale trădează

11 (Trans.) ... and their biggest fear is that if there were anyone to think differently from they themselves, they might be in danger that that person be right and convince them of what they, under no circumstance, want to be convinced of, since to them the shattering of their own beliefs is the biggest sacrilege there could be.

12 (Trans.) It was in the year of 1980. I had a family. I loved my wife. I would take my kid out for a walk. Etc. An average family life, like any other. The remaining ash of all the existences. Possible and real. (I used the particle “and” not “or,” please be aware of this). Is

un sentiment de neliniște. Asemenea lui Platon, realul sau cel imaginat, Grănescu nu-și găsește locul.

Al treilea capitol aduce în prim-plan *Săgeata Timpului* a lui Marin Amis. Analiza trebuie să pornească de la însuși titlul romanului, sintagma „săgeata timpului” fiind un concept regăsit în fizică. Obişnuim să percepem lucrurile ca mișcându-se doar într-o direcție – dinspre trecut înspre viitor. Ne amintim trecutul, însă ne putem doar imagina viitorul – nici măcar nu-l putem prezice întru totul. La nivel macroscopic fenomenele urmează clar direcția înainte, însă la nivel cuantic procesele și legile fizice nu țin cont de această direcție, nu au nevoie de o săgeată a timpului, ele putându-se mișca și înapoi. Dar există și o excepție, așa-numita entropie a lui Boltzmann. Acesta a propus și o explicație entropiei crescute a unui obiect atunci când obiectul devine activ. Entropia se referă la lipsa ordinii sau la descompunerea inevitabilă ce caracterizează absolut totul (o casă se va surpa în cele din urmă, ceaiul fierbinte dintr-o ceașcă se va răci). Entropia pare să urmeze același traseu ca și săgeata timpului. Dacă entropia sporește e pentru că atomii găsesc mai multe variante de rearanjare. Ne amintim trecutul și niciodată viitorul pentru că viitorul înseamnă entropie crescută – mai multe posibilități pentru atomi, în timp ce trecutul are o entropie redusă. Dacă aplicăm legile entropiei la romanul lui Amis, atunci viitorul ar trebui să ofere mai multe posibilități, atomii s-ar putea rearanja - ceea ce este, într-adevăr, încurajator. Lucrul acesta este posibil fiindcă datorită inversării temporalității în romanul lui Amis, viitorul este unul în care Odilo este o ființă inocentă care ar putea deveni orice altceva decât criminal. Dar trebuie să clarificăm: săgeata timpului urmează direcția trecut - viitor. În romanul lui Amis îl vedem pe Odilo întinerind în loc să îmbătrânească – ori, potrivit legilor fizicii, aceasta nu este entropie. Este însă entropie pentru narator, pentru conștiința care se mișcă înainte și îl vede pe criminalul de Odilo dispărând într-un final, devenind atomi ce se pot aranja și rearanja în ceva mai bun.

Folosind procedeul inversării cronologiei, Amis dorește să anihileze evenimentele oribile ale celui de-al doilea război mondial. În mod surprinzător, toate actele de distrugere devin acte de creație. Spre deosebire de Vonnegut, Amis a preferat să se axeze doar pe personajele negative – e posibil ca această predilecție să se datoreze sechelelor lăsate de un eveniment groaznic din tinerețea autorului – uciderea verișoarei sale de către un criminal în serie și descoperirea oribilului act doar douăzeci de ani mai târziu. Odilo Unverdorben este un monstru al încrederii în sine și un zelos al supremației față de alți oameni. Un soldat perfect, fără obiecții, el este prototipul răufăcătorului. Diferența dintre Vonnegut și Amis constă în această portretizare a personajului negativ – în cazul lui Vonnegut diferența dintre criminal și individul obișnuit nu este întotdeauna vizibilă, existând schimbări frecvente de tabere. Încă o dată personajul lui Howard Campbell Jr. reprezintă cel mai bun exemplu ce poate fi dat și care se poate datora experienței de război a lui Vonnegut și

conștientizării faptului că un criminal poate deveni victimă, iar victima poate, la rândul ei, să devină un ucigaș înrăit:

Mengel was speaking of Rudolf Franz Hoess, the commandant of the extermination camp at Auschwitz. In his tender care, literally millions of Jews were gassed. Mengel knew a little about Hoess. Before emigrating to Israel in 1947, Mengel helped to hang Hoess. And he didn't do it with testimony, either. He did it with his two big hands. 'When Hoess was hanged,' he told me, 'the strap around his ankles – I put that on and made it tight.' 'Did that give you a lot of satisfaction?' I said. 'No,' he said. 'I was like almost everybody who came through that war.' 'What do you mean?' I said. 'I got so I couldn't feel anything,' said Mengel. 'Every job was a job to do, and no job was any better or any worse than any other.' 'After we finished hanging Hoess,' Mengel said to me, 'I packed up my clothes to go home. The catch on my suitcase was broken, so I buckled it shut with a big leather strap. Twice within an hour I did the very same job – once to Hoess and once to my suitcase. Both jobs felt about the same.' (Mother Night: 10-11).¹³

Amis a optat pentru portretizarea criminalului pentru a ne reaminti ce s-ar putea întâmpla dacă umanității i-ar fi permise excesele. Și-a imaginat săgeata timpului parcurgând traseul invers pentru a anula un eveniment istoric. Aceasta este modalitatea sa de a ieși dintr-o situație umilitoare ce debilitază și defăimează însăși noțiunea de ființă umană. Mai trebuie spus că Amis a folosit ideea călătoriei în timp înainte de *Time's Arrow (Săgeata timpului)*. A făcut-o în povestirea “Bujak and the Strong Force or God's Dice” (trad. Bujak și forța sau zarurile Domnului) inclusă în colecția *Einstein's Monsters (Monștrii lui Einstein)* unde se dovedește a fi un bun cunoscător al fizicii cuantice. Printre rândurile povestirii se întrevăd remarcile personale ale lui Amis și mărturisirile acestuia care-l ajută pe cititor să surprindă frânturi din filosofia autorului: “Now I've grown up a little and realize I have absolutely nothing to fear, except the end of the world. (...) Genocide has had its day and we're on to something bigger now. Suicide.” (Amis 1987: 36).¹⁴

13 (trad.) Mengel vorbea despre Rudolf Franz Hoess, comandantul lagărului de exterminare de la Auschwitz. Sub oblăduirea sa, au fost gazați milioane de evrei. Mengel știa câte ceva despre Hoess. Înainte de a emigra în Israel, Mengel a ajutat la spânzurarea lui Hoess. Și nici n-a făcut-o cu martori. A făcut-o cu cele două mâini mari ale sale. ‘Când Hoess a fost spânzurat,’ mi-a spus el mie, ‘curelușa de la genunchi – i-am pus-o și am strâns-o tare.’ ‘Și ți-a dat multă satisfacție?’ am întrebat eu. ‘Nu,’ a spus. ‘Am fost ca oricine altcineva care a ieșit din războiul acela.’ ‘Cum adică?’ am întrebat. ‘Păi am ajuns să nu mai simt nimic,’ a spus Mengel. ‘Fiecare sarcină era o sarcină care trebuia îndeplinită și niciuna nu era mai bună sau mai rea decât alta.’ ‘După ce am terminat să-l spânzurăm pe Hoess,’ mi-a spus Mengel, ‘mi-am împachetat hainele să plec acasă. Prinzătoarea de la valiză era ruptă așa că am strâns-o bine cu o curea mare de piele. De două ori în decursul unei ore am făcut același lucru – o dată lui Hoess și o dată valizei mele. Amândouă au presupus același lucru.’

14 (trad.) Acum am crescut puțin și-mi dau seama că nu există absolut nimic de care să-mi fie frică, excepție făcând sfârșitul lumii (...) Genocidul și-a avut zilele de glorie, acum ne îndreptăm spre ceva mult mai grav. Suicidul.

Amis include noțiuni științifice în scrierile sale pentru că vremurile în care trăiește nu-i permit să aleagă ignoranța. Spre deosebire de Vonnegut, convins că dezvoltarea științei presupune în mod inevitabil distrugerea omenirii, Amis nu își propune să critice știința, în ciuda titlului colecției de povestiri *Einstein's Monsters (Monștrii lui Einstein)*. Amis folosește știința pentru că vrea să știe tot ce se poate ști – fie că e vorba de noi convingeri religioase, noi teorii ale particulelor sau secretele jocurilor electronice de noroc (a dezvoltat pasiunea și dependența de jocuri din anii 80 în *Invasion of the Space Invaders – Invazia invadatorilor spațiului*).

CONCLUZII

Pentru a putea concluziona trebuie să ne amintim punctul de plecare și anume premisa potrivit căreia noțiunile ce se regăsesc în fizica nouă sunt folosite uneori intenționat, alteori intuitiv de către diverși autori fie cu scopul de a ieși din situații de criză (în special ca răspuns la evenimente traumatice), fie ca avertisment cu privire la ce s-ar putea întâmpla atunci când ne pierdem umanitatea (citându-l pe Vonnegut - „Suntem sănătoși în măsura în care ideile noastre sunt umane”).

Analiza noastră se bazează pe șase scriitori care aparțin unor timpuri și spații geografice diferite, dar ale căror opere tratează aceleași subiecte și propun aceeași viziune morală – una ce blamează suprimarea spiritului uman. Ori de câte ori avem de-a face cu situații pe care nu le putem controla, punem sub semnul întrebării necesitatea acestor situații precum și participarea noastră sau alegerea de a fi participanți la aceste situații. De exemplu, dezastrele naturale nu sunt alegerea noastră astfel că, în ciuda sentimentului de nedreptate, găsim cumva alinare, știind că poate așa a fost sortit și că nu suntem singurii care pățimesc. Deși în doliu, spiritul uman va renaște. Însă spre deosebire de dezastrele naturale, războaiele se află sub controlul nostru, iar participarea devine o alegere personală (imaturitate, manipulare, moda zilei, dorința de afirmare a masculinității), sau una impusă. În ambele cazuri spiritul uman este strivit, iar răul produs e permanent indiferent de tabăra în care ne aflăm.

Cele două războaie mondiale au zguduit din temelii spiritul uman și credința că suntem modelați după chipul divinității. Dar cum s-a putut întâmpla una ca asta, cum poate divinitatea fi atât de crudă și lipsită de sens? Natura animalică, instinctuală a ieșit la suprafață. Pusă în fața unei asemenea situații fără precedent, literatura a găsit două modalități de a face față – folosind aluzii, dislocări temporale și în general tot felul de tehnici ce mai degrabă fac aluzie la atrocități decât să le descrie detaliat, sau încorporând noile teorii științifice care speculează existența altor universuri decât cel știut de noi. Jago Morrison folosește sintagma „altceva” pentru a se referi la scriitorii rămași fără alternative, nevoiți să recurgă la o nouă estetică literară. Pentru noi, acel „altceva” este

multiversul noii fizici: “In the wake of such events – and under the shadow too of the always imminent, nuclear holocaust that hung over the heads of everyone for the majority of the post-war period – it seemed to many writers that a new set of aesthetics was required, whether based on disjunction, allusion, dis-memory or something else, to deal with subject matter that is essentially overwhelming.” (Morrison 2003: 23).¹⁵

Argumentăm în teză că opera lui Kurt Vonnegut este cea care combină cel mai bine rupturile de memorie și acel „altceva”. Altceva-ul lui Kurt Vonnegut este falsul science-fiction. S-a întâmplat ca genul science-fiction să fie la îndemână – genul potrivit la momentul potrivit. Dar a avut un scop bine definit – acela de servi drept terapie autorului.

Afirmam câteva aliniate mai sus că atunci când a avut de-a face cu atrocitățile Holocaustului, literatura a preferat să opereze cu aluzii în locul detaliilor. La prima vedere afirmația pare a contrazice *Săgeata Timpului* dat fiind faptul că unele detalii sunt de-a dreptul tulburătoare. Însă actul distrugerii devine unul al creației prin prisma tehnicii cronologiei inversate, astfel încât afirmația devine din nou una validă. Nu e vorba doar de crime... *Zona de interes*, celălalt roman al lui Amis pe tema Holocaustului e construit doar pe aluzii. Am încercat, de asemenea, să arătăm că deși nu a participat la război, Amis a fost la fel de tulburat precum Vonnegut, motiv pentru care am folosit sintagma traumă prin empatie pentru a ne referi la cazul său special.

Cu toate acestea, obiectivul pe care ni l-am propus să-l atingem – acela că folosirea multiversului în literatură este o reacție la traumă – nu se limitează doar la trauma Holocaustului sau a războiului. De asemenea, atunci când vorbim despre trauma Holocaustului trebuie să luăm în considerare și trauma criminalului. Facem asta atunci când analizăm *Săgeata timpului*, în primul rând deoarece însuși Amis a ales să se axeze pe personajele negative, iar în al doilea rând deoarece trauma criminalului este analizată în studiile recente despre Holocaust. Așa cum am încercat să arătăm în teză, situația criminalului lui Amis este destul de complexă și complicată datorită posibilității interpretării duble: crimele pot fi justificate prin contextul istoric, însă pot fi la fel de bine interpretate drept porniri malefice înnăscute.

Borges și D. R. Popescu nu fac neapărat referire la Holocaust în operele pe care le-am analizat. Aceștia se referă, mai degrabă, la prototipul războiului – se poate întâmpla oriunde, oricând, tehnologia poate fi mai mult sau mai puțin avansată, cei implicați mai mult sau mai puțin numeroși. Însă războaiele par a fi la fel de vechi precum însăși speța umană – *2001: Odiseea spațială* – filmul lui Kubrick descrie evoluția rasei umane ca rezultat al unui astfel de conflict – un om-maimuță ucide un alt om-maimuță. Fără a ține de domeniul imaginației, știm astăzi că triburile din trecut pe care ne place să ni le închipuim într-un scenariu idilic în sânul naturii, erau de fapt

15 (trad.) Drept urmare a unor asemenea evenimente și sub amenințarea holocaustului nuclear, mereu iminent, ce-i pândește pe toți cei din perioada de după-război – scriitorii au simțit nevoia unei noi estetici literare, fie că era una bazată de disjuncție, aluzie, dis-memorie sau altceva, pentru a trata un subiect cu adevărat copleșitor.

extrem de violente, și că torturile și crimele erau la ordinea zilei. Este o viziune pesimistă, dar se pare că omenirea încă mai are nevoie de secole pentru a deveni umană. Încă o dată, autorii analizați împărtășesc aceeași viziune a războaielor ce degradează specia umană. Reprezentând opusul neputinței, aceștia refuză să accepte scenariul și luptă cu arme inteligente care creează lumi în care există victime, traume și disperare, dar și căi de evadare ce pot fi utopice, imaginare, nu lipsite însă de un efect catartic.

Nu doar războaiele generează traume. Factorii declanșatori pot fi diferiți, însă traumele au în comun distorsiunea temporală, reprimarea amintirilor sau memoria selectivă. Scrierile lui Ackroyd și Grănescu nu sunt centrate pe tema războiului ce presupune luptă efectivă și nici pe Holocaust. Războaiele lor sunt mai discrete și implică grupări și sisteme de gândire. Sunt războaie împotriva unui sistem care, la fel ca războaiele luptate pe front, zdorbesc spiritul uman negându-i individualitatea. Platon din romanul lui Ackroyd este un rebel care duce o bătălie de idei. Este exonerat în final dar alege exilul deoarece nu poate accepta compromisul.

Romanul lui Ackroyd este scris în cel mai bun stil nou istorist. Autorul folosește din plin metanarațiunea, cum ar fi evoluția continuă a omenirii de-a lungul timpului. În *Documentele lui Platon*, epocile ce se succed ocupă paradigme epistemologice închise care nu evoluează din cele precedente și care nici nu sunt deschise unor dezvoltări ulterioare. Există o ruptură clară între epoci, fiecare generație nouă comentând ironic despre stupiditatea predecesorilor – în măsura în care au acces la documente ce sunt întotdeauna fragmentate, distruse sau combinate aleatoriu astfel încât chiar și filosofii ajung la concluzii hilare.

În ceea ce-l privește pe Grănescu, bătălia împotriva sistemului funcționează mai mult la nivel personal decât la nivel de personaje. Regimul comunist, cel real, se aseamănă cu Londra viitorului imaginat de Ackroyd în care oamenii sunt îngrădiți, li se spune ce să gândească și ce să facă. Însă spiritele libere, viziunare găsesc întotdeauna o modalitate de evadare. În felul acesta se justifică recurgerea la universuri și lumi noi. Platon face o călătorie în lumea de dedesubt, personajele lui Grănescu accesează alte dimensiuni. Ambii scriitori insistă pe ideea potrivit căreia călătoriile nu implică neapărat o schimbare de granițe; aceștia accesează noile lumi din interiorul lumilor în care se află deja (a se consulta *Simfonia Viitorului* a lui Grănescu sau *Formula* a aceluiși autor).

Așadar, nu putem ignora aluziile la găurile negre ce sunt portaluri spre alte universuri. Și nici nu putem ignora mințile ilustre din spatele acestor scrieri, strădania, pasiunea și dedicația. E nevoie de curaj să poți scrie despre o posibilă gaură neagră ce deschide un nou univers (Grănescu) în timp ce paginile scrise sunt atent analizate de comitetul de cenzură. E nevoie de curaj să te folosești de ceea ce pare a fi literatură science-fiction pentru a putea avertiza omenirea în legătură cu greșelile trecutului și cele ce vor urma. E nevoie de curaj să poți scrie despre Holocaust ca și

când ar fi un act de creație (Amis), și e nevoie de curaj să scrii atunci când pierderea vederii e doar o chestiune de timp (Borges). Suntem aproape convinși că folosirea conceptelor din noua fizică nu a fost întotdeauna intenționată. A fost mai degrabă una bazată pe intuiție, scriitorii folosind ce s-a nimerit sau ce s-a potrivit. Însă doar abordarea științifică și interdisciplinară (folosită conștient de data aceasta) poate oferi cea mai bună înțelegere a operelor supuse analizei. Altfel, frazele care descriu un univers ce se bifurcă, pe Paraschiv – mort și viu în același timp, credința lui Platon în existența simultană a două realități, s-ar risipi. Pe parcursul studiului am încercat să analizăm fiecare ipostază ce oferă posibilitatea unei interpretări cuantice. Posibilități încă există și poate că interpretările viitoare vor oferi noi analize și semnificații.

BIBLIOGRAFIE:

Surse Primare:

ACKROYD, Peter. (2000). *The Plato Papers*. London: Vintage.

ACKROYD, Peter. (2003). *Escape from Earth*. London: Dorling Kindersley Limited.

AMIS, Martin. (1987). *Einstein's Monsters*. New York: Harmony Books.

AMIS, Martin. (2001). *Experience*. London: Vintage Books. Kindle Edition.

AMIS, Martin. (2003). *London Fields*. London: Vintage. Kindle Edition.

AMIS, Martin. (1991). *Time's Arrow*. London: Jonathan Cape.

AMIS, Martin. *The Zone of Interest*. London: Jonathan Cape. Kindle Edition.

AMIS, Martin. (2017). *The Moronic Inferno and Other Visits to America*.

<https://arounddate.com/martin-amis-the-moronic-inferno-and-other-visits-to-america/>

Uploaded by Oleg. Accessed May 2019.

BORGES, Jorge Luis. (2000). *The Aleph and Other Stories*. London: Penguin Books

BORGES, Jorge Luis. (2000). *Labyrinths*. London: Penguin Books.

GRĂMSCU, Mihail. (2015). *Opere Complete. Aporisticon. Glosar de civilizații imaginare*.

București: Tracus Arte.

POPESCU, D. R. (2008). *Întoarcerea tatălui risipitor*. București: Cartea Românească.

VONNEGUT, Kurt. (2005). *A Man Without a Country*. Edited by Daniel Simon. New York: Seven Stories Press.

VONNEGUT, Kurt. (2000). *Breakfast of Champions*. London: Vintage.

- VONNEGUT, Kurt. (2008). *Cat's Cradle*. With an Introduction by Benjamin Kunkel. London: Penguin Books.
- VONNEGUT, Kurt. (2000). *Mother Night*. London: Vintage.
- VONNEGUT, Kurt. *Slaughterhouse Five*. Web:
http://www.kkworld.com/kitablar/kurt_vonnequt_sallaqxana_n_5_ve_ya_ushaqlarin_selib_yurushu-eng.pdf. Accessed April, May 2018; May 2019.
- VONNEGUT, Kurt. (1967). *The Sirens of Titan*. London: Coronet Books.
<https://epdf.pub/vonnegut-kurt-the-sirens-of-titan.html>. Accessed April 2019.

Surse secundare și online:

- AL-KHALILI, Jim. (1999). *Black Holes, Wormholes and Time Machines*. New York: Taylor & Francis Group. <books.google.ro> Accessed April 28th, 2018.
- ANANTHASWAMY Anil. (2016). "Supermassive black holes might be hiding entire universes inside" in *New Scientist*, <https://www.newscientist.com/article/mg22930554-300-supermassive-black-holes-might-be-hiding-entire-universes-inside/>. Accessed May 4th, 2018.
- ARIEW, Roger (Ed.). (2000). *G. W. Leibniz and Samuel Clarke. Correspondence*. Indianapolis / Cambridge: Hackett Publishing Company. [https://www.hrstud.unizg.hr/_download/repository/Leibniz-Clarke,_Correspondence_\(ed._Ariew\).pdf](https://www.hrstud.unizg.hr/_download/repository/Leibniz-Clarke,_Correspondence_(ed._Ariew).pdf). Accessed January 2017.
- ATTEBERRY, Jonathan. (2012). "What exactly is the Higgs boson?". *HowStuffWorks.com*. <https://science.howstuffworks.com/higgs-boson.htm>. Accessed February 2017.
- BALL, Philip. (2016). "Why There Might Be Many More Universes Besides Our Own". *BBC.com*. <http://www.bbc.com/earth/story/20160318-why-there-might-be-many-more-universes-besides-our-own>. Accessed January 2017.
- BATTERSBY, Stephen. (2007). "Is a 'Naked Singularity' Lurking in Our Galaxy?" in *New Scientist*. www.newscientist.com/article/dn12707-is-a-naked-singularity-lurking-in-our-galaxy. Accessed 27 April 2017.
- BECKER, Adam. (2015). "Why Does Time Always Run Forwards and Never Backwards" in *BBC Earth*. <http://www.bbc.com/earth/story/20150309-why-does-time-only-run-forwards>. Accessed December 2018.
- BEMBENB Alicja, FRONT Sonia (Eds). (2014). "*Hours like bright sweets in a jar*": *Time and Temporality in Literature and Culture*. Newcastle upon Tyne: Cambridge Scholars Publishing. <books.google.ro> Accessed February, March 2017.

- BLAGA, Lucian. *Eu nu strivesc corola de minuni a lumii*. Web: <http://www.romanianvoice.com/poezii/poezii/corola.php>. Accessed April 2017.
- BOGDAN, Dragoș Lucian. (2014). “Între revelație și frustrare: ‘Aporisticon’ de Mihail Grănescu” în *Ficțiuni*, <https://fictiuni.ro/2014/06/critica/cronici/intre-revelatie-si-frustrare-aporisticon-de-mihail-gramescu/lucianbogdan/>. Accessed August 10th, 2018.
- BOLDEA, Iulian (Ed). (2017). *Literature, Discourses and the Power of Multicultural Dialogue*. Tîrgu Mureș: Arhipelag XXI Press. <https://old.upm.ro/ldmd/LDMD-05/Lit/Lit%2005%2063.pdf>.
- BOLDEA I, SIGMIREAN C, BUDA D-M (Eds.) (2018). *THE CHALLENGES OF COMMUNICATION. Contexts and Strategies in the World of Globalism*. Tîrgu Mureș: Arhipelag XXI Press. <https://old.upm.ro/cci/CCI-05/Lit/Lit%2005%2054.pdf>.
- BOLDLY, Steven. (2009). *A Companion to Jorge Luis Borges*. Woodbridge: Tamesis. <books.google.ro>. Accessed April 2017.
- BORGES, Jorge Luis. (2004). “Mirrors” in *Cabinet Magazine*. Issue 14. <http://www.cabinetmagazine.org/issues/14/borges.php>. Accessed May 2019.
- BOSTROM, Nick. “Are You Living in a Computer Simulation?” web: <https://www.simulation-argument.com/simulation.pdf>. Accessed July 2017, April 2018.
- BOWLBY Chris. (2011). “Fritz Haber: Jewish chemist whose work led to Zyklon B”. *BBC.com* <https://www.bbc.com/news/world-13015210>. Accessed March 2019.
- BROWN, Andrew J. (2004). “Borges’s Scientific Discipline”. *Hispanic Review*, Vol. 72, No. 4., pp. 505-522, University of Pennsylvania Press. www.jstor.org/stable/3247144. Accessed April 2017.
- BRAGA, Corin (coord). (2015). *Morfologia lumilor posibile. Utopie, antiutopie, science-fiction, fantasy*. București: Tracus Arte.
- BROWN, D Adam, ADDIS Donna Rose, ROMANO A Tracy, MARMAR R Charles, BRYANT A Richrad, HIRST William & SCHACTER L. Daniel (2014). “Episodic and semantic components of autobiographical memories and imagined future events in post-traumatic stress disorder”, *Memory*, 22:6, 595-604. <https://pdfs.semanticscholar.org/da6d/6ebea008521a0324805a9de58789b6c6cd0d.pdf>. Accessed May 2018.
- BURGIN, Richard (Ed). (1998). *Jorge Luis Borges: Conversations*. Mississippi: University Press of Mississippi. <books.google.ro> Accessed April 2017.
- BURROUGHS, John. (1914). “Science and Literature.” in *The North American Review*, vol. 199, no. 700, pp. 415–424. JSTOR, www.jstor.org/stable/25120205. Accessed May 2017.

- BYRNE, Peter. (2008). "The Many Worlds of Hugh Everett" in *Scientific American*.
<https://www.scientificamerican.com/article/hugh-everett-biography/>. Accessed March 2018.
- CANAVAN, Gerry. (2010). "Marxism as Science Fiction" in *Reviews in Cultural Theory*. Issue 1.1, June 15. Web: <http://reviewsinculture.com/2010/06/15/marxism-as-science-fiction/>. Accessed April 2019.
- CIABATTARI, Jane. (2014). "Is Borges the 20th Century Most Important Writer?" *BBC.com*.
www.bbc.com/culture/story/20140902-the-20th-centurys-best-writer. Accessed April 2017.
- CHAVEZ, Irene. (2017). "The Secrets of Quantum Physics 1 of 2 Einstein's Nightmare". *BBC Documentary*. <https://www.youtube.com/watch?v=g7414QcFU24>. Accessed April 2018.
- CHESTERTON, George. (2019). "50 years on Kurt Vonnegut's Slaughterhouse-Five Remains Untouched by Time" in *GQ Magazine*. <https://www.gq-magazine.co.uk/article/kurt-vonnegut-slaughterhouse-five>. Accessed April 2019.
- CHRISTIE, Nicola. (2018). "My Love for Jews, by Martin Amis" in *Jewish Quarterly*.
<https://www.jewishquarterly.org/2014/10/love-jews-martin-amis/>. Accessed January 2019.
- CLARK, John. (1995) "Idealism and Dystopia in Tlön, Uqbar, Orbis Tertius" in *The International Fictional Review*, Volume 22, Number 1 and 2 (1995), Compiled by Dale MacIntyre.
<https://journals.lib.unb.ca/index.php/IFR/issue/view/1129>. Accessed April 2017.
- CLARK, Josh. (2007). "How Quantum Suicide Works" *HowStuffWorks.com*. <https://science.howstuffworks.com/innovation/science-questions/quantum-suicide.htm>. Accessed May 2019.
- CLUTE, John; LANGFORD, David; NICHOLLS, Peter; SLEIGHT, Graham (Eds.). *The Encyclopedia of Science Fiction*. <http://www.sf-encyclopedia.com/entry/romania>. Accessed February 2019.
- CODREANU, Theodor. (2014). "Dumitru Radu Popescu și est-etica „anticomunistă”. in *Contemporanul*. <https://www.contemporanul.ro/eseu-publicistica/dumitru-radu-popescu-si-est-etica-anticomunista.html>. Accessed March 2019.
- COMMONS, M. L., & RICHARDS, F. A. (1984). "A general model of stage theory". In M. L. Commons, F. A. Richards, & C. Armon (Eds.), *Beyond formal operations, Vol. 1: Late adolescent and adult cognitive development* (pp. 120–140). New York: Praeger.
- COMMONS, M. L., & RICHARDS, F. A. "Four Postformal Stages". In J. Demick (Ed) (2003) *Handbook of Adult Development*. New York: Plenum (pages 199-219).
- COX, Brian; INCE, Robin; FEACHEM, Alexandra. (2017). *How to Build a Universe*. London: William Collins.

- CREO, Luis. (2015). "Einstein's Miracle Year". In *Open Mind*. <https://www.bbvaopenmind.com/en/science/leading-figures/einsteins-miracle-year/> Accessed July 2019.
- DAMBECK, Susanne. (2015). "Bohr & Heisenberg: Two Physicists in Occupied Copenhagen" in *Lindau Nobel Laureate Meetings*. <https://www.lindau-nobel.org/de/bohr-heisenberg-two-physicists-in-occupied-copenhagen/>. Accessed May 2019.
- DAWKINS, Richard. (2008). *The God Delusion*. Great Britain: First Mariner Books Edition. books.google.ro. Accessed April 27th, 2018.
- DAWKINS, Richard. *Unweaving the Rainbow*. Web: *The Avalon Library*. <http://avalonlibrary.net/ebooks/Richard%20Dawkins%20-%20Unweaving%20The%20Rainbow.pdf>. Accessed February 2019.
- DERESIEWICZ, William. (2012). "I Was There: On Kurt Vonnegut" in *The Nation*, June 4 2012 issue. <https://www.thenation.com/article/i-was-there-kurt-vonnegut/>. Accessed March 2019.
- DOLEŽEL, Lubomír. (1998). "Possible Worlds of Fiction and History" in *New Literary History*. Vol. 29, No. 4, (Autumn, 1998), pp. 785-809. Published by: The Johns Hopkins University Press www.jstor.org/stable/20057512. Accessed March 2017.
- DOWNING, Lisa. (2013). "George Berkeley", *The Stanford Encyclopedia of Philosophy* (Spring 2013 Edition). Edward N. Zalta (ed.), plato.stanford.edu/archives/spr2013/entries/berkeley. Accessed 20 May, 2017.
- DUNCAN, Comer, BRADIE, Michael. "Physics and Philosophy of Space and Time", <http://physics.bgsu.edu/~gcd/Spacetime8.html>. Accessed 25 January, 2017.
- DUNNAGE, Jonathan. (2010). "Perpetrator Memory and Memories About Perpetrators" in *Memory Studies*. <https://journals.sagepub.com/doi/pdf/10.1177/1750698009355672>. Accessed January, 2019.
- ENACHE-CRISTEA, Daniel. (2009). "Cod roșu (II) - Întoarcerea tatălui risipitor, de Dumitru Radu Popescu" in *LiterNet*. <https://atelier.liternet.ro/articol/7489/Daniel-Cristea-Enache/Cod-roșu-II-Întoarcerea-tatalui-risipitor-de-Dumitru-Radu-Popescu.html>. Accessed March 2019.
- EVERETT, Hugh. "Relative State" *Formulation of Quantum Mechanics*. Web: http://jamesowenweatherall.com/SCPPRG/EverettHugh1957PhDThesis_BarrettComments.pdf. Accessed 24 April, 2017.
- FLOOD, Alison. (2016). "Nabokov, Neruda and Borges Revealed as Losers of 1965 Nobel Prize". *The Guardian*. 6 January 2016, www.theguardian.com/books/2016/jan/06/borges-auden-nabokov-neruda-nobel-prize-literature-1965. Accessed 27 April, 2017.

- FOUCAULT, Michel. (2005). *The Order of Things*. Taylor and Francis e-Library. https://is.muni.cz/el/1423/jaro2013/SOC911/um/Michel_Foucault_The_Order_of_Things.pdf. Accessed April 2019.
- FREUD, Sigmund. "Beyond the Pleasure Principle" in *The International Psycho-Analytical Library*. No.4, Ernest Jones (Ed.) https://www.libraryofsocialscience.com/assets/pdf/freud_beyond_the_pleasure_principle.pdf Accessed April 15th, 2018.
- GHERACOSTEA-BADEA, Cătălin. (2013). "Fantastica românească după al doilea război mondial" in *Fantastica*, number 9, December, <https://fantastica.ro/fantastica-romaneasca-dupa-al-doilea-razboi-mondial/>. Accessed May 2019.
- GHERACOSTEA-BADEA, Cătălin. (2012). *Short (Hi)Story of Romanian Speculative Fiction told for strangers, aliens and secluded scholars*. Media-Tech. https://www.academia.edu/7101441/Short_Hi_Story_of_Romanian_Speculative_Fiction_told_for_strangers_alien_and_secluded_scholars. Accessed May 2019.
- GHEMEȘ I. Voichița, PIOARIU M. Rodica, POPESCU-FURNEA Teodora (Eds.) (2010). *Proceedings of the International Conference Language, Literature, and Foreign Language Teaching: Interdisciplinarity and Transdisciplinarity in Language, Literature, and Foreign Language Teaching Methodology*. Alba-Iulia: Aeternitas.
- GIBBS, Alan. (2014). *Contemporary American Trauma Narratives*. Edinburgh: Edinburgh University Press. books.google.ro. Accessed April, May 2018; May 2019.
- GREENBLATT, Stephen. (1988). *Shakespearean Negotiations. The Circulation of Social Energy in Renaissance England*. The New Historicism: Studies in Cultural Poetics. Berkeley: University of California Press.
- GREENE, Brian. (2011). *The Hidden Reality: Parallel Universes and the Deep Laws of the Cosmos*. New York: Vintage Books. books.google.ro. Accessed 27 January 2017.
- GOLDENBERG, Suzanne. (2011). "Japan's Nuclear Crisis: Regulators Warned of Reactor Risks" in *The Guardian*. <https://www.theguardian.com/environment/2011/mar/14/nuclearpower-energy>. Accessed May 2019.
- GUNN, James (Ed.). (2002). *The Road to Science Fiction: From Gilgamesh to Wells*. Maryland: Scarecrow Press, Inc. books.google.ro. Accessed February 2017.
- GREENBLATT, Stephen. (1988). *Shakespearean Negotiations. The Circulation of Social Energy in Renaissance England*. The New Historicism: Studies in Cultural Poetics. Berkeley: University of California Press.

- HARRIS, Gregg. (1999). "Men Giving Birth to New World Orders: Martin Amis's Time's Arrow". *Studies in the Novel*, vol. 31, no. 4. JSTOR, www.jstor.org/stable/29533359. Accessed January 2019.
- HARRIS Robert, PAXMAN Jeremy. (1982). *A Higher Form of Killing*. London: Arrow Books.
- HEISENBERG, Werner. (1990). *Physics and Philosophy. The Revolution in Modern Science*. London: Penguin Books.
<http://www.naturalthinker.net/trl/texts/Heisenberg,Werner/Heisenberg,%20Werner%20-%20Physics%20and%20philosophy.pdf>. Accessed April, 2018.
- HUME, Kathryn. (1982). "Vonnegut's Self-Projections: Symbolic Characters and Symbolic Fiction" in *The Journal of Narrative Technique*, vol. 12, no.3, pp. 177-190, JSTOR, <https://www.jstor.org/stable/30225939>. Accessed April 2019.
- ILIȘOI, Viorel. (2015). "Cristian Tudor Popescu: Ceaușescu a luat cu el în mormânt și SF-ul românesc". Web: <http://www.viorelilisoi.ro/cristian-tudor-popescu-ceausescu-a-luat-cu-el-in-mormant-si-sf-ul-romanesc/>. (Originally published in „Timpul“ No. 1(16), January 1994). Accessed June 2018.
- JHA, Alok. (2013). "What is Heisenberg's Uncertainty Principle?" in *The Guardian*. <https://www.theguardian.com/science/2013/nov/10/what-is-heisenbergs-uncertainty-principle>. Accessed April 2017.
- JORDISON, Sam. (2019). "Reading group: Slaughterhouse-Five by Kurt Vonnegut is our book for March" in *The Guardian*. Web: <https://www.theguardian.com/books/booksblog/2019/mar/05/reading-group-slaughterhouse-five-by-kurt-vonnegut-is-our-book-for-march>. Accessed May 2019.
- KLINKOWITZ, Jerome. (2012). "How to Die Laughing: Kurt Vonnegut's Lessons for Humor." *Studies in American Humor*, no. 26, 2012, pp. 15–19. JSTOR, www.jstor.org/stable/23823828. Accessed February 2018, April 2019.
- KLINKOWITZ, Jerome. (2009). *Kurt Vonnegut's America*. South Carolina: the University of South Carolina Press. Web: SCRIBD, <https://www.scribd.com/read/262717385/Kurt-Vonnegut-s-America>. Accessed February 2018, April 2019.
- KOBERSTEIN, Paul; KLEIN, Robin. (2013). "The Long Tragic Trail of Defective General Electric Nuclear Reactors, from Hanford to Fukushima" in *Cascadia Times*. Web: <https://www.times.org/nuclear-power-back/2018/3/8/the-long-tragic-trail-of-defective-general-electric-nuclear-reactors-from-hanford-to-fukushima>. Accessed May 2019.
- KUNZE, C. Peter. (2012). "For the Boys: Masculinity, Gray Comedy, and the Vietnam War in Slaughterhouse-Five" in *Studies in American Humor*. Web:

https://www.academia.edu/3235669/For_the_Boys_Masculinity_Gray_Comedy_and_the_Vietnam_War_in_Slaughterhouse-Five. Accessed April 2018.

LaCAPRA, Dominick. (1998). *History and Memory After Auschwitz*. Ithaca and London: Cornell University Press. books.google.ro. Accessed January 16, 2019.

LEVI, Primo. (1959). *If This is a Man*. Translated from the Italian by Stuart Woolf. New York: The Orion Press.

http://msmulhollandonline.weebly.com/uploads/7/9/3/4/7934993/primo_levi_if_this_is_a_man.pdf. Accessed December 2018, January 2019.

KLEIN, Thomson Julie. (1990). *Interdisciplinarity: History, Theory, and Practice*. Detroit: Wayne State University Press. Web: books.google.ro. Accessed June 2019.

MACINTOSH, David. (2012). "Plato: A Theory of Forms" in *Philosophy Now* https://philosophynow.org/issues/90/Plato_A_Theory_of_Forms. Accessed March 2018.

"Max Planck." *Famous Scientists*. famousscientists.org. 17 May 2016.

www.famousscientists.org/max-planck/. Accessed July 2017.

MARGA, Andrei. (2015). "Literatura rupturilor: D.R.Popescu" in *Cotidianul*.

<https://www.cotidianul.ro/literatura-rupturilor-d-r-popescu/>. Accessed April 2019.

McCARTHY Dermot. (1999). "The Limits of Irony: The Chronological World of Martin Amis' Time's Arrow" in *WLA Journal*, Volume 11, Number 1, 1999. Spring/Summer.

<http://www.wlajournal.com/backissues.htm>. Accessed January 30, 2019.

McDERMOTT; Meaghan, M. (2013). "Oct. 26: Edward R. Crone Jr. was born in 1923" in *Democrat & Chronicle*.

<https://eu.democratandchronicle.com/story/RochesterHistory/2013/10/26/oct-26-edward-r-crone-jr-was-born-in-1923/3213089/>. Accessed May 2018.

McDONOUGH; JEFFREY, K. (2014). "Leibniz's Philosophy of Physics", *The Stanford Encyclopedia of Philosophy* (Spring 2014 Edition), Edward N. Zalta (ed.),

<https://plato.stanford.edu/archives/spr2014/entries/leibniz-physics/> Accessed August 2017.

MERELL, Floyd. *Unthinking Thinking: Jorge Luis Borges, Mathematics and the New Physics*. West Lafayette: Purdue University Press, 1991. books.google.ro. Accessed April 2017.

MOHAMED, Saira. (2015). "Of Monsters and Men: Perpetrator Trauma and Mass Atrocity".

<https://scholarship.law.berkeley.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=3505&context=facpubs>
Accessed January 2019.

MORAIS, Betsy. (2011). "The Neverending Campaign to Ban Slaughterhouse Five" in *The Atlantic*.

<https://www.theatlantic.com/entertainment/archive/2011/08/the-neverending-campaign-to-ban-slaughterhouse-five/243525/>. Accessed May 2019.

- MORAN, Dominic. (2015). "Borges and the Multiverse. Some Further Thoughts." *Interface Between Literature and Science. Cross-disciplinary Approaches to Latin American Texts*, edited by Victoria Carpenter. Newcastle upon Tyne: Cambridge Scholars Publishing. books.google.ro. Accessed 25 April, 2017.
- MORRISON, Jago. *Contemporary Fiction*. London and New York: Routledge, 2003. books.google.ro. Accessed January 2017.
- MÜHLHAHN, Klaus. (2016). "China" in *1914-1918-online. International Encyclopedia of the First World War*. Edited by Ute Daniel, Peter Gatrell, Oliver Janz, Heather Jones, Jennifer Keene, Alan Kramer, and Bill Nasson, issued by Freie Universität Berlin, Berlin 2016-01-11. Translated by: Reid, Christopher. <http://encyclopedia.1914-1918-online.net/article/china>. Accessed 26 April, 2017.
- NECȘOIU, Floarea. (2017). "Dumitru Radu Popescu – 19 august 1935" in *Independența Română*. <https://www.independentaromana.ro/dumitru-radu-popescu-19-august-1935/>. Accessed July 2019.
- "Niels Bohr". *Famous Scientists*. famousscientists.org. 19 Dec. 2015. www.famousscientists.org/niels-bohr/. Accessed July 2017.
- ONEGA, Susana; GANTEAU, Jean-Michel, (Eds.) (2011). *Ethics and Trauma in Contemporary British Fiction*. Amsterdam, New York: Rodopi. books.google.ro. Accessed January 14, 2019.
- OPRESCU, Florin. (2018). *Power and Literature: Strategies of Subversiveness in the Romanian Novel*. Berlin/Boston: Walter de Gruyter, GmbH. books.google.ro. Accessed April 2019.
- O'RYAN, Mariana Casale. (2014). *The Making of Jorge Luis Borges as an Argentine Cultural Icon*. London: The Modern Humanities Research Association. books.google.ro. Accessed 27 April, 2017.
- PĂTRULESCU, Anemona. (2010). "Simboluri obsedante în romanele lui D. R. Popescu" in *Pro Saeculum* 5-6/2010 p 32-35. <http://www.pro-saeculum.ro/arhiva/pdf/saeculum65.pdf>. Accessed April 2019.
- PECICAN, Ovidiu. (2017). "Proză proliferantă și tragic românesc" in *Apostrof*, anul XXVIII, 2017, nr. 12 (331). <http://www.revista-apostrof.ro/arhiva/an2017/n12/a5/>. Accessed March 2019.
- PETTITT, Joanne. (2017). *Perpetrators in Holocaust Narratives. Encountering the Nazi Beast*. Palgrave Macmillan. books.google.ro. Accessed January 28, 2018.
- PINKER, Steven. (2011). *The Better Angels of Our Nature. Why Violence Has Declined*. New York: Viking. https://openlibrary.org/books/OL25086565M/The_better_angels_of_our_nature. Accessed May 2017.
- PIRANDELLO, Luigi. (2006). *Six Characters in Search of an Author*. Translated by Edward Storer. Web: Gutenberg <http://gutenberg.net.au/ebooks06/0608521h.html>. Accessed February 2017.

- PLATO. *Cratylus*. <https://ebooks.adelaide.edu.au/p/plato/p71cra/index.html>. Accessed April 15th 2018.
- PLOTNITSKY, Arkady. (2016). *The Principles of Quantum Theory, From Planck's Quanta to the Higgs Boson*. Switzerland: Springer International Publishing. books.google.ro. Accessed March, 2018.
- RICOEUR, Paul. (1980). "Narrative Time" in *Critical Inquiry*, vol. 7, No. 1, On Narrative (Autumn, 1980), pp. 169-190. JSTOR, Stable URL: <http://www.jstor.org/stable/1343181>. Accessed through https://edisciplinas.usp.br/pluginfile.php/294512/mod_resource/content/1/1980%20Ricoeur-1.pdf. Accessed January 27, 2019.
- ROVEE, Cristopher. "The Romantic Child". Web: *Representing Childhood*. https://www.representingchildhood.pitt.edu/romantic_child.htm. Accessed March 2019.
- ROVELLI, Carlo. (2018). *The Order of Time*. Trans. Simon Carnell, Erica Segre. New York: Riverhead Books, Kindle Edition.
- RUBENSTEIN, Mary-Jane. (2014). *Worlds Without End: The Many Lives of the Multiverse*. New York, Chichester, West Sussex: Columbia University Press. books.google.ro. Accessed 25 January, 2017.
- SALINAS, Alejandra M. (2016). *Liberty, Individuality, and Democracy in Jorge Luis Borges*. Maryland: Lexington Books. books.google.ro. Accessed 26 April, 2017.
- SAFIR, Arent Margery (Ed.). (1999). *Melancholies of Knowledge: Literature in the Age of Science*. Albany: State University of New York Press. books.google.ro. Accessed 25 January, 2017.
- SCHACTER, L. Daniel and MADORE P. Kevin. "Remembering the past and imagining the future: Identifying and enhancing the contribution of episodic memory." Harvard University Press. http://scholar.harvard.edu/files/schacterlab/files/schactermadore_memorystudies_inpress.pdf. Accessed March, April 2018.
- SCHRAG, Calvin O. (2013). "Philosophy at the End of the Twentieth Century with a Note on Lucian Blaga". *Annals of the Academy of Romanian Scientists Online Edition Series on Philosophy, Psychology, Theology and Journalism*. Volume 5, Number 1–2/2013.
- SHELLEY, Percy Bysshe. *Ozymandias*. www.poets.org/poetsorg/poem/ozymandias. Accessed 20 May, 2017.
- SMITH, Dinitia. (2007). "Kurt Vonnegut, Novelist Who Caught the Imagination of His Age, Is Dead at 84" in *The New York Times*. <https://www.nytimes.com/2007/04/12/books/12vonnegut.html>. Accessed May 2019.
- SMITH, George. (2007). "Newton's Philosophiae Naturalis Principia Mathematica", *The Stanford Encyclopedia of Philosophy* (Winter 2008 Edition), Edward N. Zalta (ed.), <https://plato.stanford.edu/archives/win2008/entries/newton-principia/>. Accessed June 2019.

- SORENTINO, Fernando. (2010). *Seven Conversations with Jorge Luis Borges*. Philadelphia: Paul Dry Books. Kindle Edition.
- SPRINGER, Sean. (2010). "Sigmund Freud – Humor 1927". Web: SCRIBD, <https://www.scribd.com/doc/34515345/Sigmund-Freud-Humor-1927>. Accessed April, May 2018.
- STAMP, Gavin. (2014). "Neighbours across the sea: A brief history of Anglo-Irish relations". *BBC.com*. www.bbc.com/news/uk-politics-26883211. Accessed April 26th, 2017.
- STAVANS, Ilan. (1990). "Borges and the Future" in *Science Fiction Studies*, Vol. 17, No. 1 (Mar., 1990), pp. 77-83, www.jstor.org/stable/4239975. Accessed April 27th, 2017.
- STUEWER, H. Roger. "Max Planck" <https://www.britannica.com/biography/Max-Planck>. Accessed March, April 2017.
- SZEJNMANN, C. W. (2008). "Perpetrators of the Holocaust: a historiography" in Jensen, O. and Szejnmann, C.W. (Eds.) *Ordinary People as Mass Murderers: Perpetrators in Comparative Perspectives*. Basingstoke: Palgrave Macmillan, pp. 25 – 54: <https://dspace.lboro.ac.uk/2134/13336> Accessed January 29th, 2019.
- TCHEREPASHENETS, Nataly. (2003). "Place in Borges's El Aleph. The Irony of Revelation", The Borges Center. University of Pittsburgh, www.borges.pitt.edu/sites/default/files/1604.pdf. Accessed April 27th, 2017.
- TEGMARK, Max. (2003). "Parallel Universes" in *Scientific American*. https://space.mit.edu/home/tegmark/PDF/multiverse_sciam.pdf Accessed December 2017, May 2019.
- The Butterfly Effect*, https://en.wikipedia.org/wiki/Butterfly_effect. Accessed April 2018th, 2017.
- "The Origins of the Universe: Inflation" in *The Stephen Hawking Centre for Theoretical Cosmology*, http://www.ctc.cam.ac.uk/outreach/origins/inflation_zero.php. Accessed May, 2018.
- TUCHILĂ, Costin. (2018). "În căutarea adevărului (1)" in *Leviathan* <https://leviathan.ro/in-cautarea-adevarului-1-de-costin-tuchila/>. Accessed March 2019.
- TUPAN, Maria-Ana. (2010). *Literary Discourses of the New Physics*. București: Editura Universității din București.
- TUPAN, Maria-Ana. (2014). "Mihail Grănescu și Peter Ackroyd: lecturi paralele" in *Fantastica*, no. 11, <http://fantastica.ro/mihail-gramescu-si-peter-akroyd-lecturi-paralele/>. Accessed April, August, 2018.
- TUPAN, Maria-Ana and CILEA, Marin. (2013). *Relativism-Relativity: An Interdisciplinary Perspective on a Modern Concept*. Newcastle upon Tyne: Cambridge Scholars Publishing. books.google.ro. Accessed January 26th, 2017.

- USHER, Shaun (Ed). (2009). *Letters of Note*. Web:
<http://www.lettersofnote.com/2009/11/slaughterhouse-five.html> Accessed May 2019.
- VAIDMAN, Lev. (2016). "Many-Worlds Interpretation of Quantum Mechanics", *The Stanford Encyclopedia of Philosophy* (Fall 2016 Edition), Edward N. Zalta (ed),
<https://plato.stanford.edu/archives/fall2016/entries/qm-manyworlds/>. Accessed April 24th, 2017.
- VILLADA-BELL, H. Gene. (1999). *Borges and His Fiction: A Guide to His Mind and Art*. Austin: University of Texas Press. <books.google.ro>. Accessed April 26th, 2017.
- VINCENT, Cristal. (2016). *Through the Wormhole*. S06, E02. https://www.youtube.com/watch?v=Pr_y-BSSbow&t=806s. Accessed February 1st, 2nd, 2019.
- WESTFALL, S. Richard. (1999). "Sir Isaac Newton. English Physicist and Mathematician" in *Encyclopaedia Britannica*. <https://www.britannica.com/biography/Isaac-Newton>. Accessed June, 2019.
- WILBER, Ken (Ed.). (2001). *Quantum Questions: Mystical Writings of the World's Great Physicists*. Boston: Shambhala Publications, Inc. <books.google.ro>. Accessed March, 2018.
- WILKINS, Alasdair. (2011). "A Brief Introduction to Infinity". *Gizmodo*.
<http://gizmodo.com/5809689/a-brief-introduction-to-infinity>. Accessed April 2017.
- WILSON, Jason. (2006). *Jorge Luis Borges*. London: Reaktion Books Ltd. <books.google.ro>. Accessed April 2017.
- WOLCHOVER, Natalie. (2014). "New Quantum Theory Could Explain the Flow of Time" in *Wired*. <https://www.wired.com/2014/04/quantum-theory-flow-time/>. Accessed December 2018, January 2019.
- WOLFREYS, Julian. (2015). "Trauma, Testimony, Criticism: Witnessing, Memory and Responsibility", in Julian Wolfreys (Ed.) *Introducing Criticism in the 21st Century*, Edinburgh: Edinburgh University Press.
- YIRKA, Bob. (2013). "Theorists apply loop quantum gravity theory to black hole" in *Phys.org* <https://phys.org/news/2013-05-theorists-loop-quantum-gravity-theory.html>. Accessed May, 2018.

Documentare și altele:

- Chicago Humanities Festival*. "Martin Amis: The Zone of Interest".
<https://www.chicagohumanities.org/media/martin-amis-zone-interest/>. Accessed February 2017.

- DODD, Philip. (2014). "Martin Amis in Conversation at the BBC Proms" in *Free Thinking, BBC Radio*. <https://www.bbc.co.uk/programmes/b04h7vtp>. Listened to in January 2019.
- "Double-Slit Experiment" (n.d.) in *Wikipedia*. https://en.wikipedia.org/wiki/Double-slit_experiment. Accessed August 2017, April 2019.
- "Let There Be Light" (1946). *National Film Preservation Foundation*. <https://www.filmpreservation.org/preserved-films/screening-room/let-there-be-light-1946> Viewed April 2019.
- "Kurt Vonnegut – So It Goes". *BBC Arena Documentary*, 1983. *Youtube*. <https://www.youtube.com/watch?v=NDS-rtbW5KU>. Published on 23 Sep 2014 by Blogdispiccioli. Viewed December 2017, March 2018.
- "Paul Celan" (n.d.) in *Wikipedia*. https://en.wikipedia.org/wiki/Paul_Celan. Accessed January 2019.
- Pandora's Box- Part 6: "A is For Atom". *Youtube.com*. <https://www.youtube.com/watch?v=cJtSdFBBxWA>. Uploaded by JustAdamCurtis (19 June 2106). Viewed June 2017, May 2019.
- "The Living Dead, E1: On the Desperate Edge of Now" (Adam Curtis documentary) (1995). *Youtube*. <https://www.youtube.com/watch?v=4xoM6-1SWl4> Published by nagualdesign on 28 August 2012. Viewed June 2018.